

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА

УДК 343.13(477):061.1ЄС

Дунаєва Т. Є.,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судострою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

ОКРЕМІ СТАНДАРТИ ЯКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У роботі проаналізовані окремі стандарти якості кримінального та кримінального процесуального законодавства в державах-членах Європейського Союзу, що повинно забезпечити подальше вдосконалення чинного Кримінального процесуального кодексу України. Сформульовані пропозиції з удосконалення чинного законодавства, яке б відповідало потребам сучасного українського суспільства та рекомендаціям експертів Європейської Комісії щодо вдосконалення положень законодавства України. Важливим є виконання Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV.

Ключові слова: стандарти, якість законодавства, закон, кримінальне процесуальне законодавство.

Постановка проблеми. У матеріалах доповіді П'ятого Конгресу ООН із запобігання злочинності та поведіння з правопорушниками зазначається, що в інтересах сприяння більш справедливій системі кримінального правосуддя необхідно враховувати багато соціально-економічних факторів. Органи, які планують, досліджують, і ті, які займаються питаннями політики та управління в системі кримінального правосуддя, повинні, крім іншого, сприяти розвитку міждисциплінарних досліджень, сприяти розвитку простих методів проведення досліджень з питань вирішення проблем або з питань про дії, які відповідали б конкретним умовам країни з тим, щоб уникнути повторення помилок деяких розвинутих країн [1, с. 182–183].

Мета статті полягає у вивченні окремих стандартів якості кримінального процесуального законодавства України та держав-членів Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку української держави дослідження проблеми створення ефективної системи протидії злочинності зумовлює необхідність встановлення стандартів якості кримінального та кримінального процесуального законодавства, що повинно забезпечити подальше удосконалення чинних Кримінального (2001) та Кримінального процесуального (2012) кодексів України. Ще одним завданням, безпосередньо пов'язаним із підвищенням якості кримінального процесуального та кримінального законодавства, є удосконалення законодавства, яке потребує приведення діяльності органів і установ виконання покарань у відповідність із міжнародною практикою і стандартами, що формуються на рівні органів ООН, Ради Європи. Зокрема, у країнах ЄС в систему кримінальної юстиції входять поліція, суди, державні обвинувачі, державні захисники, органи виконання покарань, органи пробації. Нещодавно на виконання закону України «Про пробацію» від 05.02.2015 р. № 160-VIII була створена служба пробації в Україні. Пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [2].

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; із впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [3].

Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства вимагають переосмислення низки кримінально-процесуальних інститутів, підходів до розуміння сутності та призначення кримінального судочинства. На сучасному етапі розвитку крими-

нального процесуального права в Україні постає завдання створення оптимальної національної моделі ефективного розслідування та судового розгляду кримінальних справ відповідно до сучасного рівня розвитку суспільства, дієвого процесуального контролю, що дозволяло б не припуститися помилок у правозастосуванні або своєчасно їх виправити. Як приклад, Європейський Союз є унікальною міжнародною організацією, яка поєднує успішне економічне, політичне та правове співробітництво держав-членів.

Останнім часом приділялась значна увага окремим проблемам якості законодавства взагалі і кримінального процесуального зокрема. Попередні дослідження виявили низку положень, які потребують удосконалення, уточнення та приведення у відповідність до міжнародних зобов'язань України щодо якості законодавства. Ці питання розглядали у своїх роботах: Борисов В. І., Глинська Н. В., Грошевий Ю. М., Кальман О. Г., Лобойко Л. М., Погребняк С. П., Погорецький М. А., Сташис В. В., Тацій В. Я., Шило О. Г., Шостко О. Ю. та інші вчені.

На думку Шило О. Г., з 2012 року почали ухвалюватися законодавчі акти у сфері боротьби зі злочинністю та корупцією в Україні, які не тільки впроваджують істотно нові правові інститути, більшість з яких раніше не були відомі національному законодавству і є імплементацією європейських стандартів, але й уособлюють нову ідеологію кримінального судочинства, сутність якої полягає у визнанні найвищою цінністю права і свободи людини, а їх забезпечення і захист – обов'язком держави, що має виконуватися її уповноваженими органами з дотриманням європейських стандартів у галузі прав людини та здійснення правосуддя. Слід зазначити, що КПК України регламентує широке використання технічних засобів фіксації при здійсненні кримінального провадження, що спрямовано на впровадження європейських цінностей і стандартів захисту прав і свобод до сфери кримінального судочинства. У більшості держав-членів ЄС захист свідка і потерпілого є пріоритетним обов'язком держави, яка захищає людину, її життя та здоров'я, права та обов'язки. Наприклад, підтвердженням цьому є програми захисту свідків (національні, федеральні, регіональні) [4, с. 104–105].

Розвиток суспільних відносин, які підпадають під регулювання права, зумовлює появу відповідних нормативних змін у криміналь-

ному процесуальному законодавстві України. Як вважає Подлесних С. М., ігнорування або несвоєчасне внесення змін та доповнень у чинну систему тягне за собою небажані наслідки у вигляді прогалин у праві. Це правове явище є дефектом кримінального процесуального законодавства, що потребує найшвидшого заповнення або подолання компетентними суб'єктами [5, с. 3].

Слід погодитися з Шило О. Г. щодо відсутності єдиних стандартів правової технології забезпечення якості кримінальних процесуальних рішень, непрозорості механізму ухвалення певних процесуальних рішень та вчинення процесуальних дій. Ще одним зі стандартів якості в країнах ЄС є антикорупційна експертиза та кримінологічна експертиза нормативно-правових актів. Якість кримінального процесуального закону завжди підкреслює його певну позитивну властивість, його необхідність та потрібність [4, с. 107–108].

Аналіз міжнародного досвіду протидії злочинності¹ свідчить про те, що за сучасних умов її прояви стали тими чинниками, що створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку більшості країн світу, негативно впливають на всі сторони суспільного життя. Від того, наскільки адекватно правоохоронні органи будуть протидіяти злочинності, залежить зменшення або збільшення її рівня. Тому важливим є вивчення питання ефективності їх діяльності та якості законодавства, зокрема прогалин та дефектів законодавства.

Одним із показників будь-якої діяльності є ефективність як її результативність. Ефективна робота правоохоронних органів – один із головних чинників належної протидії злочинності. Зокрема, згідно зі ст. 28 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, «кожна держава-учасниця розглядає можливість здійснення контролю за своєю політикою і практичними заходами щодо боротьби проти організованої злочинності, а також проведення оцінки їх ефективності та дієвості» [6, с. 574; 7, с. 354–355].

Слід враховувати, що на ефективність діяльності органів кримінальної юстиції впливає як наявна правова база (кримі-

¹ Термін «протидія» використовується як загальне родове поняття, одним із елементів якого є запобігання злочинності.

нальне законодавство, спеціальні комплексні закони, спрямовані на контроль над злочинністю), так і практична реалізація норм права (кримінальне процесуальне законодавство). Важливим елементом стратегії протидії останній є законодавче вирішення й закріплення основних положень, згідно з якими особи, чия незаконна діяльність може кваліфікуватись як злочинна, притягаються до кримінальної відповідальності [7, с. 356].

Про ефективну діяльність органів кримінальної юстиції у сфері протидії злочинності можуть свідчити об'єднані взаємоузгодженні зусилля відповідних суб'єктів запобігання злочинності, що призвели до зменшення рівня цього негативного соціального явища, збільшення довіри населення до правоохоронних органів завдяки впровадженню своєчасних заходів у цій сфері.

Розслідування будь-якої злочинної діяльності, особливо організованої, потребує оперативних заходів, застосування яких виходить за межі національних кордонів, вимагає міжнародного узгодження і розробки методів, які застосовуються правоохоронними органами різних країн. Тому вкрай необхідним є наближення законодавства різних країн (апроксимація правових систем) і його узгодження (уніфікація), що позитивно вплине на міжнародну кооперацію в означеній сфері.

Останніми роками на європейському рівні впроваджуються нові підходи до протидії злочинності, спрямовані на більш ефективну діяльність правоохоронних органів у цій сфері. Так, у 2004 р. Рада Європейського Союзу затвердила Гаазьку програму створення зони свободи, безпеки і справедливості на 2005–2010 рр. [8]. У ній підкреслюється необхідність вироблення нового європейського механізму правоохоронної діяльності на підставі оперативної інформації (Intelligence-Led Law Enforcement Mechanism). Це специфічна поліцейська діяльність у сфері збирання інформації, яку вважають своєю бізнес-моделлю і філософією управління, де аналіз відомостей (інтерпретація подій або повідомлень) та інформація про злочинність є визначальною для неупередженого прийняття рішення, що прискорює вирішення проблеми зменшення та знешкодження злочинності або запобігання їй через стратегічний менеджмент та ефективні правозастосовні стратегії, спрямовані на найбільш небезпечних злочинців [9]. При формуванні такої політики слід розробити євро-

пейську модель кримінально-оперативної діяльності (або кримінальної розвідки) для вирішення таких проблем, як узгодженість оперативних дій, комп'ютерних програм (які допомагають отримувати, зберігати оперативну інформацію та обмінюватися нею) і служб національних органів та органів ЄС, які працюють у царині юстиції, свободи й безпеки [8; 10, с. 183].

Така узгоджена між усіма країнами-членами ЄС стратегія правоохоронної діяльності допоможе кардинально змінити підходи силових відомств від реактивного до запобіжного, дозволить зосередитись на зменшенні сприятливих можливостей як для злочинців, так і окремих організованих злочинних спільнот.

Нині підвищується роль міжнародного співробітництва. Вважається, що плідна співпраця органів кримінального переслідування різних країн сприяє їх більш ефективній роботі. До спільних заходів у сфері боротьби зі злочинністю в країнах-членах ЄС залучаються як представники національних правоохоронних органів, так і різноманітні міжнаціональні структури. Одним із найбільш ефективних (як зазначалося вище) є інститут спільних слідчих груп [7, с. 362; 11]. Правовою основою його запровадження стали положення ст. 13 Конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах між країнами-членами ЄС від 12 липня 2000 р. [12]. У ній передбачена можливість утворення уповноваженими органами країн-членів ЄС спільних слідчих груп для провадження конкретних заходів на визначений період часу (за умов наявності відповідної угоди між країнами). Кожна країна може ініціювати утворення такої групи у разі необхідності розслідування транснаціонального злочину.

У країнах-членах ЄС відповідно до Європейської Конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах провадяться активні заходи, спрямовані на підвищення оперативності та ефективності різних форм правової допомоги, для розслідування злочинів, вчинених на територіях різних країн, утворюються спільні слідчі групи, до складу яких входять представники правоохоронних органів відповідних країн. Діяльність таких слідчих груп є дуже ефективною. На території ЄС інститут видачі (екстрадиції) правопорушників відходить у минуле, замість цього запроваджено нову форму заходів кримінально-процесуального примусу – загальноєвропейський ордер на арешт, відповідно до якого судовий дозвіл

на затримання правопорушника, виданий в одній країні ЄС, є чинним на території усіх країн-членів.

Слід наголосити на важливості захисту прав людини, який є стратегічною складовою судово-правової реформи в Україні, що спрямована на утвердження справедливого правосуддя. Непослідовність та недосконалість законодавчого регулювання судоустрою та правоохоронної діяльності в Україні є закономірним наслідком того, що не існує чітко окреслених і науково виважених методологічних засад дослідження правоохоронної та судової сфери діяльності. Порушення права громадян на належний судовий захист, непоодинокі випадки корупції в судах, занадто тривалий судовий процес, неефективність процедур судового розгляду, перегляду й виконання судових рішень – все це потребує законодавчого вдосконалення. Згідно з рекомендаціями ЄС та РЄ, суди України повинні стати більш незалежними від виконавчої влади та правоохоронних органів. Повинні бути запроваджені демократичні механізми судового нагляду за такими процесуальними діями, як прослуховування, обшук, затримання, арешт осіб, що обвинувачуються у вчиненні злочинів [13, с. 223].

Прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві створюють умови для корупційних правопорушень та інших зловживань з боку службових осіб внаслідок невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків та є однією з передумов зміни цього законодавства.

Висновки. Отже, пріоритетним має бути узгодження вітчизняних підходів до оцінки якості законодавства у сфері протидії злочинності з кращою міжнародною практикою і стандартами, що формуються на рівні органів ООН, Ради Європи. Важливим є виконання Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV.

Список використаних джерел

1. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию: [сб. материалов]: в 3 кн. / Нац. акад. правовых наук Украины; НИИ изуч. пробл. преступности им. акад. В. В. Сташиса; кол. сост.: В. В. Голина, М. Г. Колодяжный; под общ. ред. В. В. Голины. Київ; Харків: 2013. – (науч. сб. «Академічні правові дослідження». Прил. к юрид. журн. «Право України»; вып. 22). 2013. Кн. 1. 188 с.

2. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

4. Шило О. Г. Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 102–110.

5. Подлесных С. Н. Пробелы в уголовно-процессуальном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / ФГБОУ ВПО «Воронежский гос. ун-т». Воронеж, 2012. 23 с.

6. Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. Київ: Фенікс, 2006. 800 с.

7. Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: монографія / кол. авт.; за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків: Право, 2010. 400 с.

8. The Hague Programme – Ten priorities for the next five years: (10th May 2005). *European Commission* // Europa. URL: http://ec.europa.eu/justice_home/news/information_dossiers/the_hague_priorities/.

9. Tilley N. Problem-Oriented Policing, Intelligence-Led Policing and the National Intelligence Model. *UCL Jill Dando Institute of Crime Science*. URL: http://www.jdi.ucl.ac.uk/downloads/publications/crime_science_short_reports/problem_oriented_policing.pdf.

10. Шостко О. Ю. Аналіз ефективності діяльності системи кримінальної юстиції у сфері протидії організованої злочинності в окремих європейських країнах. *Проблеми законності: республік. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій*. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 101. С. 176–186.

11. Council Document 11037/05 Council of EU: 8 July 2005. URL : <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/05/st11/st11037.en05.pdf>.

12. Mutual assistance in criminal matters between the Member States Convention of 29.05.2000 on mutual assistance in criminal matters between the Member States = [Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах між країнами-членами ЄС 2000 р.]. *Official Journal of the European Union*. С 197. 2005. 12 July.

13. Дунаєва Т. Є. Європейський досвід реформування судових та правоохоронних органів. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. ІВПЗ НАПрН України*. Вип. 20. Харків: Право, 2010. С. 222–230.

Дунаева Т. Е.

ОТДЕЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ КАЧЕСТВА УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ И ГОСУДАРСТВ-ЧЛЕНОВ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

В работе проанализированы отдельные стандарты качества уголовного процессуального законодательства Украины и государств-членов Европейского Союза, которые должны обеспечить дальнейшее усовершенствование действующего Уголовного процессуального кодекса Украины. Сформулированы предложения по усовершенствованию действующего законодательства, которое бы отвечало потребностям современного украинского общества и рекомендациям экспертов Европейской Комиссии по усовершенствованию положений законодательства Украины. Важным является исполнение Закона Украины «Об исполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека» от 23.02.2006 г. № 3477-IV.

Ключевые слова: стандарты, качество, закон, уголовное процессуальное законодательство.

Dunayeva T. E.

SPECIFIC STANDARDS OF QUALITY OF UKRAINE'S CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION AND MEMBERS OF THE EUROPEAN UNION

In the work analyzes the standards of the quality of criminal and criminal procedure legislation in the member states of the European Union, which should ensure further improvement of the current Criminal Procedure Code of Ukraine. The proposals on the improvement of the current legislation that are in line with the needs of modern Ukrainian society and the recommendations of experts of the European Commission on improving the provisions of Ukrainian legislation are formulated. It is important to implement the Law of Ukraine "On the implementation of decisions and the application of the practice of the European Court of Human Rights" dated February 23, 2006, No. 3477-IV.

Key words: standards, quality of legislation, law, criminal procedure law.